

Németh György (1956) az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszékének vezetője, számos ókori tárgyú könyv írója, fordítója. Az *Espacios de penumbra* nemzetközi mágiatörténeti projekt kutatója.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:  
*Egy istenség azonosítása* (2011/3).

# Platón *Államának* kerettörténete

Németh György

## A Bendis-ünnep

Platón az *Állam* első mondataiban nagyon pontosan meghatározza, hol zajlik le az a beszélgetés, amit Sókratés folytatott barátaival: „Lementem tegnap Peiraieusba Glaukónnal, Aristón fiával, hogy fohászokodjam az istennőhöz, és megnézzem, miként ülik meg az ünnepet, mivel most rendezték meg első ízben. Nagyon szép volt a helybeliek felvonulása, de nem kevésbé pompás a thrákok menete.” Azt, hogy milyen ünnepen is vett részt Sókratés és Glaukón, csak később nevezi meg Thrasymachos (354a): egy thrák istennőén, Bendisén. Thrasymachos jólétesültsége érthető, hiszen szülővárosa, Kalchédón a thrák Bithyniában feküdt. Sókratés azonban nem ismeri az ünnep részleteit. Amikor Polemarchos szinte rákényszeríti, hogy nála vacsorázzék, Adeimantos győzi meg a filozófust, felkeltve annak mindig is élénk érdeklődését (328a):

– Nem tudjátok, hogy este lovas fáklyafutás lesz az istennő tiszteletére? – kérdezte Adeimantos.

– Lovas fáklyafutás! – jegyeztem meg. – Ez aztán az újság! Lóháton versenyezve adogatják át egymásnak a fáklyát? Így érted?

Polemarchos tovább fokozza Sókratés kíváncsiságát: „Így bizony – felelte. Ráadásul még éjszakai szertartást (*pannychis*) is rendeznek, ezt érdemes lesz megnézni. Kerekedjünk föl vacsora után, nézzük meg a szertartást!” Vagyis a bölcs azért enged a meghívásnak, hogy a vacsora után megtekinthesse a fáklyás futást, valamint a közelebből nem részletezett éjszakai szertartást. A társaság ezek után Polemarchos házába vonul, ahol meghívójuk apja, a vén Kephalos fogadja őket. Kephalos és fiai, Polemarchos, Lysias és Euthydemos nem athéni polgárok, hanem gazdag metoikosok, vagyis az athéniakkal együtt élő idegenek. Azt hiszem, érdemes megvizsgálni, hogy Platón talán leghíresebb írásának színhelyéül miért gazdag metoikosok peiraieusi házáat választotta, és időpontját miért egy Bendis-ünnepre tette. Az pedig szintén fontos lehet, hogy e Bendis-ünnep pontosan mikor, melyik évben zajlott le, és mindezek a szempontok mennyiben árnyalják azt a képet, amit Platón az igazságról és az annak helyet adó államról vázol fel dialógusában.

Bendis bizonyosan nem tartozik a legismertebb antik istenek közé. Thrák neve olyasvalamit jelent, hogy „aki összeköt, egyesít”. A szó összefügg a thrák Benna városával, aminek jelentése „közösség”.<sup>1</sup> Bendis ábrázolását fogadalmi feliratok domborműveiről és vázafestményekről ismerjük. Thrák vadászruhában, csuklyás fejfedőben jelenik meg, kezében dárda, lábánál vadászkutya. Nem csoda, hogy gyakran thrák Artemis-



1. kép. A fáklyás futó Numénios sírfelirata Thessalonikéből. Kr. e. 1. század (Párizs, Louvre MA822)

nek nevezik.<sup>2</sup> Peiraieusi szentélye a Munychia-dombon Artemisé közelében állt. Bendisnek volt egy férfi társa is, Déloptés. A szakállas istenalakot gyógyítónak tartották, és Asklépioshoz hasonlóan ábrázolták.<sup>3</sup> Bendis thrákiai kultusza, legalábbis Strabón szerint, leginkább egy zenés-táncos mulatságra emlékeztetett (X. 3. 16). Ez talán a Platón által is említett éjszakai szertartást jellemezte.

Kérdés, hogy mi készítette az athéniakat arra, hogy meghonosítsák Bendis kultuszát Athénban, mindez mikor történhetett, és Platón miért szötte bele művébe éppen ezt az istennőt. E látszólag jelentéktelen mozzanat tisztázásához a Platón-filológia egyik legvitatottabb területére kell merészkednünk. Melyik év nyarán játszódik az *Allam* (vagy legalábbis annak első könyve), és mindezzel mit szeretett volna Platón jelezni?<sup>4</sup> Nos, a könyv cselekményének (tehát nem megírásának) datálására számos elmélet született, nem véletlen, hogy Debra Nails szerint gyakorlatilag bármelyik évet megjelölhetjük Kr. e. 432 és 404 között, vagyis a peloponnésosi háború idején, de akár hogyan is választunk, nem kerülhetjük el a súlyos anakronizmusokat.<sup>5</sup> Platón például megemlíti a megarai csatát, amelyben testvére, Adeimantos vítezkedett. Ez a csata Kr. e.



2. kép. Artemis-Bendis Athénban készített terrakotta-szobrocskája. Kr. e. 350 körül (London, British Museum)

409-ben zajlott le, de Kephalos ekkor már bizonyosan nem volt az élők sorában (368a). Ráadásul a csata idején Bendis ünnepét évtizedek óta megülték Athénban, tehát nem jelenthetett volna újdonságot Sókratés számára. A Kr. e. 429 körüli datálást pedig az zavarja meg, hogy az egyik szereplő, Adeimantos, éppen akkoriban született.<sup>6</sup> Talán az a legcélravezetőbb, ha először azt vizsgáljuk meg külső források alapján, hogy mikor zajlott le Peiraieusban az első Bendis-ünnep.

Az istennő legkorábbi említése egy Epameinón archóni évéből, Kr. e. 429/428-ból származó athéni feliraton található, amely az „egyéb istenek” kincstárnokainak jelentését tartalmazza.<sup>7</sup> Bendis a felirat 143. sorában Adrasteia társaságában szerepel. Ez azt jelenti, hogy az istennő szentélyének ebben az évben már bizonyosan volt jövedelme. Érdekesebb egy másik, a peiraieusi Munychia-dombon talált, sajnos erősen töredékes felirat, amelynek a datálása is vitatott (IG I<sup>3</sup> 136). Bár az *Inscriptiones Graecae* 1981-es kiadása Kr. e. 413/412-t ad meg, de kérdőjellel jelzi a problémát. Igaza van Robert Garlandnak, aki szerint ez a népgyűlési határozat Kr. e. 431 és 411 között bármikor keletkezhetett.<sup>8</sup> Az mindenesetre bizonyos, hogy a határozat Bendis kultuszát szabályozza valamikor a háború folyamán, mert a 4. sorban szerepel az „ellenség” szó. A 8. sor Bendis kultuszszobrát említi, a 27. sor pedig az éjszakai ünnepet, a *pannychist*. Az istennő papját vagy papnőjét a határozat szerint minden athéni közül, demokratikusan kell megválasztani (30. sor). Felvetődött, hogy a felirat a kultusz esetleges újr szabályozását rögzíti, bár a datálás bizonytalansága miatt az sem kizárt, hogy bevezetésének dokumentuma van a kezünkben. Ebben az esetben megállapíthatjuk, hogy a Platón által írtak tökéletesen egybevágnak a néphatározatból kiolvasható adatokkal. Az azonban még tisztázandó, hogy miért határozott az athéniak Bendis kultuszának átvételéről.

Egy Kr. e. 263-ban keletkezett felirat szabályozza a thrákok kultuszegyesületének, az *orgeónok*nak a jogait és kötelességeit.<sup>9</sup> A 6. sor utal arra, hogy a Bendis-kultuszt eredetileg a dódonai jósdából érkezett utasítás alapján vezették be, ezért engedélyezték a thrákoknak a templom felépítését, valamint a körmenet megrendezését, méghozzá, mint írják, minden nép közül egyedül nekik van ehhez joguk Athénban. Természetesen nem arról van szó, hogy más idegen isteneknek ne lett volna kultusza a városban (gondoljunk például az egyiptomi Isisre), hanem arról, hogy más istenek kultuszában egyetlen népcsoport sem jelent meg az athéniaktól elkülönülten. Márpedig a thrákok önálló felvonulása és a thrák orgeónok megszervezése az ünnepek nélkülözhetetlen része volt, míg például Isis kultuszában nem volt az Athénban élő egyiptomiaknak semmiféle kitüntetett szerepe. Vagyis Bendis egy olyan pillanatban érkezett a városba, amikor ott sok thrák élt, és az athéniak valamiért különlegesen kedvezni szerettek volna nekik. Ez az időpont pedig a peloponnésosi háború kezdetén jött el. Athén élelmiszer-ellátása a Fekete-tengerről importált gabonától függött, ezért a város mindig törekedett arra, hogy jó viszonyt tartson fenn a hajózási útvonal mellett élő thrákokkal. Ráadásul a thrák vidékeken ezüst- és aranybányák is voltak, amik erőteljesen vonzották az athéniakat. Az odrysi thrák király, Sitalkés fia, Sadokos még az athéni polgárjogot is megkapta valamikor Kr. e. 430 előtt.<sup>10</sup> Ráadásul megpróbálták rávenni Sitalkést, hogy küldjön lovasokból és könnyűfégyverzetűekből álló sereget az athéniak támogatására. Sadokos annyira bizalmas kapcsolat-

ban állt Athénnal, hogy még a területén átvonuló spártai követeket is kiszolgáltatta az athéniaknak. Athén még 425-ben is bízott benne, hogy a thrákok katonai segítséget nyújtanak neki a háborúban, de Sadokos halálával, 424-ben ezek a remények szertefoszlottak.<sup>11</sup> Az athéni–thrák viszony tehát csak 431 és 424 között volt olyan elmélyült, ami a kultusz átvételének különleges körülményeit megindokolhatná. Csakhogy, mint láttuk, Kr. e. 429/428-ban a szentély már létezett, és jövedelme is volt. Így az átvétel időpontja csak 430/429 lehetett, és Sókratés beszámolója csak a 429-ben lezajlott első ünnepségsorozatra vonatkozhatott. Ez mindenesetre azt jelenti, hogy az *Állam*, vagy legalábbis annak első könyve, Platón szándéka szerint Kr. e. 429-ben játszódik, függetlenül attól, hogy a későbbiekben hány kronológiai következetlenség épült be a műbe. Ez a datálás egyébként megegyezik az *Állam* két ikerdialógusának, a *Timaios*nak és a *Kritias*nak fiktív időpontjával is (Kr. e. 429. augusztus, a Panathénaia-ünnep idején).<sup>12</sup> De az még így is válszra vár, miért kellett éppen Bendis ünnepével indítani a cselekményt?

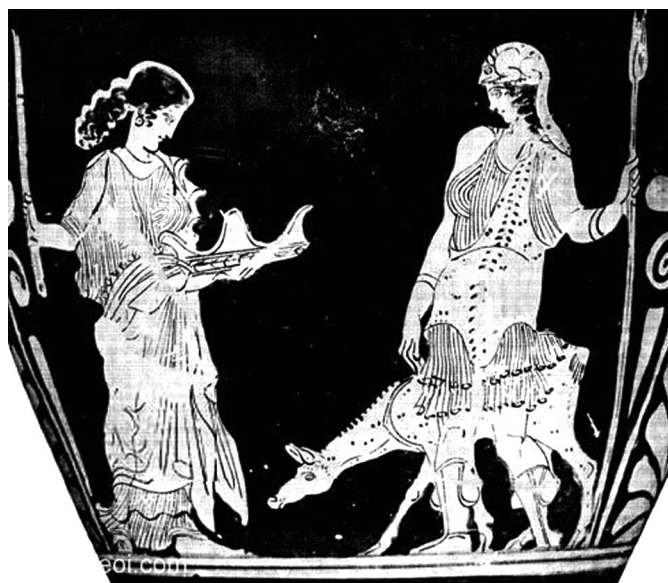
Platón előszeretettel helyezi dialógusait különféle ünnepek idejére. A *Lysis* az Anthestérián, a *Lakoma* a Lénaián, a *Parmenidés* a Nagy Panathénaian, a *Timaios* és a *Kritias* a kisebbik Panathénaian, a két *Hippias* az Olympián, az *Ión* az Asklépieián, a *Phaidón* pedig a Délián játszódik.<sup>13</sup> Ebben a sorba illeszkedik tehát be a Bendideia idején folytatott beszélgetés Polemarchos házában. Az időpont kiválasztása többnyire szoros összefüggésben van a dialógus központi problémájával. A *Lakoma* résztvevői például Agathónnak a Lénaián aratott győzelmét ünneplik, míg a *Timaios*ban Kritias a Panathénaiaira hivatkozva nevezi Athénát magasztaló himnusznak elbeszélését Atlantisról és az ősi Athénról (21a). A *Phaidón* beszélgetésére pedig csak azért kerülhet sor, mert a Délia miatt elhalasztották Sókratés kivégzését.

Az *Államból* látszólag hiányzik ez a közvetlen összefüggés. A bevezetőt leszámítva csak Thrasymachos és Sókratés szóváltása idézi fel az ünnepet (354a–c):

– Az igazságtalanság tehát, kedves Thrasymachos, sohasem lehet hasznosabb az igazságosságnál.

– Legyen ez a te ünnepi lakomád, Sókratés, a Bendis-ünnepen – mondta erre.

– Mégpedig a te jóvoltodból, Thrasymachos – válaszoltam –, mert ugyancsak megszelídültél irányomban, és fölhagytál a gorombáskodással. Mégsem volt tökéletes ez a lakoma, de persze az én hibámból, nem pedig miattad: mohó inycenek éreztem magam, aki mindig az éppen fölszolgált ételt izlelgeti, mielőtt még az előzőből rendesen evett volna. Mielőtt még megtaláltam volna, amit először kerestünk, azt, hogy mi az igazságos, máris elfordultam tőle, és inkább arra a kérdésre vettem magam, hogy vajon hitványság és tudatlanság-e, vagy pedig bölcsesség és erény. Amikor később az a gondolat vetődött föl, hogy az igazságtalanság hasznosabb, mint az igazságosság, megint nem tudtam türtöztetni magam, hogy az előbbi kérdésről erre ne térjek át, úgyhogy most ott állok, hogy az egész beszélgetésből azt szűröm le magamnak, hogy semmit se tudok. Hiszen amíg nem tudom, hogy mi az igazságos, addig nehezen fogom megtudni azt is, hogy erény-e vagy sem, és vajon az, akinek a birtokában van, boldogtalan-e vagy boldog.



3. kép. Themis és Bendis egy attikai vörösalakos csészén. A Phialé-festő munkája. Kr. e. 460–430 körül (Tübingen, Eberhard-Karls Universitát)

Bendis szerepeltetésének azonban mégis volt egy igen fontos oka. Kr. e. 399-ben, Sókratés perében éppen az volt az egyik legfőbb vádpont az agg bölcsele ellen, hogy „új isteneket hoz be” Athénba. Azzal, hogy Platón éppen Bendis ünnepét, meghozza a legelsőt, választotta dialógusa kiindulópontjával, ironikusan jelezte, hogy az athéni állam is szokott új isteneket behozni, és semmi kivétnevalót nem talál benne, hogy például egy thrák istennőt fényesen, fáklyás futással megünnepeljen.<sup>14</sup> Athént persze Platón még véletlenül sem tartotta olyan ideális államnak, amelyből kiüzte volna az istenekről szóló „hazugságokat” (vagyis például Homéros és Hésiodos istenábrázolását), hanem éppen olyan városnak, ahol ezek a hazugságok (például Aischylos darabjaiban) megszülettek (383a–c).

### Polemarchos házában

A beszélgetés színhelye Polemarchos peiraieusi háza, és több résztvevője e gazdag metoikos közeli hozzátartozója: az agg Kephalos az édesapja, Lysias és Euthydemos pedig a két testvére. A különösen alaposan kimunkált bevezető rész olvastán bizonyosak lehetünk benne, hogy Platón nem véletlenül választotta ezt a helyszínt és ezeket a szereplőket.

Peiraieus Athén kikötővárosa, amely jogilag Athén része volt, de a két település az ókorban még nem olvadt össze. Mint kikötő, természetesen vonzotta a városban élő metoikosokat, akik a kereskedelemről és az iparból éltek. Ingatlanszerzési joguk nem volt, vagyis nem vehettek sem földet, sem pedig házat, így másnak az ingatlanában kellett lakniuk.<sup>15</sup> Polemarchos családtagjai három házban laktak, de mindegyiket bérelniük kellett (Lysias 12, 18). Minthogy vagyonos emberek voltak (jelentős pajzsgyárral rendelkeztek, ami a háborús években különösen jövedelmező üzletnek számított), nyilván nem kis házakat laktak. Peiraieusra azonban nem a nagyméretű villák voltak jellemzők, hanem azok a típusházak, amelyeket Kr. e.

470 körül tervezett a milétosi építész és filozófus, Hippodamos. Az egész városrészt sakktabla alakú utcahálózattal látta el, és az egyenméretű telkek  $10 \times 20$  méteresek voltak. Számos ilyen utca és ház maradványait tárták fel Peiraieusban, vagyis Hippodamos tevékenysége kézzelfoghatóvá vált számunkra. Ugyanakkor az is felvetődött, hogy az athéni állam miért rendelt meg egy ilyen, építészetiileg egyenlősítésre törekedő városrészt éppen a demokratikus intézményrendszer kiépülésének időpontjában, és hogy vajon az egyenlő telkek hatottak-e a demokrácia kifejlődésére, vagy inkább fordítva, Peiraieus egyfajta kőből épített lenyomata volt a demokrácia eszméjének. Platón és kortársai számára a kikötőváros mindenesetre a demokrácia szimbóluma volt, és persze vele együtt az idegen hatásoké is, amelyekről a filozófus igen elítélően nyilatkozik a *Törvényekben* (705a):

*A tenger szomszédsága ugyanis, ha csak a mára gondolunk, kellemes, de valójában nagyon „sós” és keserves szomszédság. Mert a várost a nagy- és kiskereskedelem útján a nyereszkes szellemével tölti meg, s így állhatatlan és megbízhatatlan erkölcsöket plántál a lelkekbe, ezzel aztán a várost belső életében is, külső viszonylatokban is megbízhatatlanná és barátságra képtelenné teszi.*

Platón tehát a demokrácia határozott kritikájaként is olvasható *Állam* színhelyeül nem véletlenül választja Athénnek éppen ezt a városnegyedét.

De Hippodamos személye, pontosabban filozófiai utópiája is e választást erősítette meg. Aristotelész ugyanis, igaz, kriti-

kus hangon, beszámol arról, hogyan képzelte el az építész az ideális polist (*Politika* 1267b). A tízezer polgárt három csoportba osztotta: kézművesekre, földművesekre és harcosokra. A földek típusait is eszerint különítette el. Az istenek, a szentélyek földterülete és birtokai a szent földek, a fegyvereseké a közföldek, míg a földműveseknek saját földbirtokaik vannak. A vezetőket a lakosság három osztálya közösen választja meg. Platón nyilvánvalóan ismerte a hippodamosi modellt, aminek fontos sajátossága, hogy nem demokrácia, nem is oligarchia, és természetesen nem is monarchia.<sup>16</sup> A lakosság három osztályba sorolása és a katonai osztály kiemelése hasonlít is az *Állam* elképzeléseihez, bár – amennyire ez a rövid aristotelési beszámoló alapján megállapítható – attól lényegi elemekben eltér: Hippodamosnál nem bölcsek, hanem választott tisztviselők vezetik az államot, és a milétosi építész külön osztályba sorolja a kézműveseket és a földművelőket. Egy demokráciát bíráló államutópia felvázolásához mindenesetre alig lehetett volna alkalmasabb helyszínt választani, mint a Hippodamos által tervezett Peiraieust.

Továbbra is kérdéses azonban, hogy a kikötőváros ezernyi lakója közül Sókratésnak miért éppen Polemarchoshoz kellett betérnie. Ennek, meggyőződésem szerint, még nyomósabb oka volt, mint Peiraieus kiválasztásának. Polemarchos atyjáról, az agg Kephalosról másik fia, Lysias szónoklatából tudunk meg néhány fontos életrajzi adatot:

*Atyámat, Kephalost Periklész bírta rá, hogy ideköltözzön, és ő harminc évig élt itt, anélkül hogy mi, vagy ő valaha is bírósági ügybe keveredtünk volna, akár vádlóként, akár*



4. kép. Bendis és hívei. Athéni márvány fogadalmi dombormű. Kr. e. 400–375 körül (London, British Museum)

*vádlokként, hanem a demokrácia idején úgy éltünk, hogy mi sem vétkeztünk mások ellen, és más sem követett el jogtalanságot ellenünk.*<sup>17</sup>

Kephalos Kr. e. 450 körül érkezett Athénba. Bár nagyapja igen vagyonos ember volt, apja a pénz jó részét elvesztette. Kephalos kemény munkával szerzett megint annyit, ami talán még nagyapja gazdagságát is felülmúlta (330b). Fiai, Polemarchos és Lysias (talán Euthydemos is) Kr. e. 430 körül elköltöztek a dél-itáliai Thurioiba, amit Periklés alapított Kr. e. 444-ben mint pánhellén gyarmatvárost. Thurioi athéni származású lakóit Kr. e. 412-ben, egy évvel Athén balul sikerült szicíliai expedíciójának összeomlása után elűldözték, a testvéreknek ekkor mindenképpen vissza kellett térniük Athénba. A dialógus fiktív időpontját erre alapozva helyezik néhányan 412-re vagy 411-re. De éppen Platónról tudjuk, hogy Lysias már Kr. e. 418-ban Athénban volt, ahol ismert szónokként üdvözölték (*Phaidros* 227b).<sup>18</sup> A család történetében a Kr. e. 404-ben hatalomra jutott harminc zsarnok rémuralma hozott tragikus fordulatot. A harmincak pénzhez akartak jutni, ezért elhatározták, hogy mindegyikük megöl egy-egy metoikost, és vagyonát elkobozza. Ennek a gyilkosságsorozatnak esett áldozatul Polemarchos, aki ekkor az atyjától örökölt pajzskészítő üzemet vezette, és öccse, Lysias is csak annak köszönhette életét, hogy megvesztegette az elfogására küldött zsarnokot. A harminc bukása után Lysias két szónoklatában is vádat emelt a testület életben maradt tagjai ellen, és ezekből ismerjük meg Polemarchos balsorsát, valamint az ő megmenekülését. A család kifosztása és a Polemarchosra véstt hozó vagyon tükrében egészen másként csengenek az agg Kephalos szavai a bevezető beszélgetésben (331b):

*Mert hogy az embernek soha senkit, még akaratlanul se kelljen megcsalnia vagy hazugsággal rászednie, s hogy ne félelmek között kelljen a túlvilágra távoznia, mert itt adósa maradt akár valamelyik istennek egy áldozattal, akár egy embernek pénzzel – ehhez sok tekintetben éppen a vagyon segít bennünket.*<sup>19</sup>

Kephalos tehát téved, a vagyon nem biztonságot, hanem veszélyt hoz arra, aki birtokolja, és az igazságosságához sem visz közelebb.

Bár Sókratés kifejezetten baráti viszonyt ápol Kephalos családjával, amikor az *Állam* VIII. könyvében ismerteti a tyránis létrejöttének okait, s azokat elsősorban a demokráciában megfigyelhető anarchikus viszonyokra vezeti vissza (562e–563a), meglepő modortalanságot követ el. A fegyelmetlenség, mondja, nemcsak az állam vezetőivel szemben uralkodik el, hanem a családban, sőt a háziállatok (kutyák, lovak, szamarak) viselkedésében is megfigyelhető. Sókratés ezután egy rövid, de éles megjegyzést tesz a metoikosokról: az ilyesféle anarchikus viszonyok közt még a metoikosok is egyenlőnek érzik magukat a polgárokkal. Mindezt természetesen nem túl udvarias gesztus egy metoikos házában kifejtteni.

De a beszélgetés helyszínének megválasztásához talán nem elég az a szempont, hogy így a történelmileg tájékozott olvasók számára még csattanósabban cáfolni lehet Kephalos érveit a vagyon hasznáról. Platónnak személyes oka is volt rá, hogy Polemarchos legyen a házigazda. A harminc zsarnok vezetője,

Kritias ugyanis Platón nagybátyja volt, így Polemarchos halála az ő lelkén is szárad, mint ahogyan a Polemarchos barátjaként említett Nikératos is a harminc áldozata lett.<sup>20</sup> Kritias is Sókratés köréhez tartozott (szerepel a *Charmidés* és a *Prótagoras* című dialógusokban), és osztotta Platón demokráciaellenességét. De ő nem érte be annyival, hogy irodalmi és filozófiai művekben kritizálja a népuralmat. Sokat írt, műveinek azonban csak töredékei maradtak fenn. Egy biztos, Spártáról szóló könyvében Athénnal szemben annak háborús ellenfelét tekintette ideális állammak. Ennél azonban továbbment, és Kr. e. 404-ben a demokráciát megdöntő zsarnoki testület egyik, majd legfőbb vezetője lett. Kr. e. 403-ban karddal a kezében esett el Peiraieusban, a munychiai csatában, nem messze Bendis szentélyétől. Vele együtt, ugyanott vesztette életét Charmidés, Platón anyai nagybátyja, a peiraieusi zsarnoktestület tagja is. Charmidés is Sókratés köréhez tartozott, a róla elnevezett dialóguson kívül a *Lakomában* és a *Prótagorasban* tűnik fel. Platón viszonya Kritias hagyatékához meglehetősen ellentmondásos. Négy művében is szerepel Kritias nevű szereplő, de a *Timaios* és a *Kritias* hőstét többen a zsarnok nagyapjával azonosítják.<sup>21</sup> Platón mindenesetre egyszer sem ábrázolja őt negatívan, sőt az utóbbi két dialógusban Kritias meséli el Atlantist és az ideális öt Athén történetét. Ugyanakkor Platón nem csatlakozott az erőszakos oligarchiához, a harminc ajánlatát visszautasította.<sup>22</sup> Amikor tehát a beszélgetés színhelyéül egy olyan ember házáat választja, akit a harminc gyilkoltak meg, különös erővel hívja fel arra a figyelmet, hogy más dolog egy beszélgetés az államformákról, és más az államforma erőszakos megváltoztatása, még ha a gyilkosságokat valamiféle ideállal a szemünk előtt hajtjuk is végre, amint ezt Kritias tette.

## Vissza Bendishez

Az *Állam* beszélgetésének helyszíne, Peiraieus volt tehát Kritias és Charmidés halálának színhelye. A csata kezdetét Xenophón így írja le:

*A városból érkező csapatok (ti. a harminc) a hippodamosi piacra érve rendezték soraikat, úgy, hogy teljes szélességben elfoglalták a munychiai Artemis- és Bendis-szentélyhez vezető utat.*

Kérdés, hogy Platón tisztában volt-e Bendis nevének jelentésével.<sup>23</sup> De ha igen, akkor tudta, hogy Bendis magát a közösséget fejezte ki, és így igen alkalmas védőistennője lehetett egy tökéletes emberi közösség, az ideális állam megalkotásáról folyó beszélgetésnek.

Az *Állam* első könyve Bendis ünnepével és Kephalos áldozatbemutatásával kezdődik (328c). Az agg Kephalos indítja el a beszélgetést az igazságosság keresésének irányába azzal, hogy felveti a kérdést: bűnhődnie kell-e az alvilágban azoknak, akik igazságtalanságot követtek el?<sup>24</sup> A kérdés – egyelőre – válasz nélkül marad. Sókratés nekiáll az igazságosság vizsgálatának. Ezt az okfejtést szakítja meg Thrasymachos kijelentve, hogy „az igazságos nem más, mint az, ami az erősebb számára előnyös” (338c). Az első könyvben Sókratés a továbbiakban Thrasymachos tételét cáfolja pontról pontra. A vita során Thrasymachos pontosítja szavait (338e):

*Mindegyik vezetés a maga előnyét szem előtt tartva alkot törvényeket: a demokratikus vezetés demokratikus, a tyrannikus vezetés tyrannikus törvényeket, és így tovább. E törvényalkotás révén alattvalóik előtt azt nyilvánítják ki igazságosnak, ami a vezető réteg számára előnyös. Aki pedig e törvényt áthágja, azt megbüntetik mint törvénszegő és az igazságosság ellen vétő személyt. Ez az, drága barátom, amire azt mondom, hogy mindenfajta államban egyazon dolgot tekintenek igazságosnak: ami a fennálló hatalom számára előnyös.*

Vagyis a tyrannosok (így a harminc zsarnok) törvényei is érvényesek, és betartandók. Sókratés cáfolata egyben Platón állásfoglalása a harmincak rémtetteivel szemben. Ugyanakkor a mű végén, a pamphyliai Ér alvilágjárása segítségével Kephalos első könyvben fölvetett kérdésére is választ ad: az alvilágban igenis megbüntetik az igazságtalankodókat, és megjutalmazák az igazságosakat.<sup>25</sup> Fontos üzenet ez nemcsak Kephalos és beszélgetőtársai, hanem Kritias, Charmidés és valamennyi egykori és jövőző zsarnok számára. Platón az *Államban* – többek között – azon rokonainak nyomasztó emlékével nézett szembe, akik uralmuk idején Sókratés beszélgetőtársainak halálát vagy legalábbis romlását okozták.

## Jegyzetek

Ez az írás Platón *Államának* új kiadásához készült kísérőtanulmányként. Köszönöm Miklós Tamásnak, az Atlantisz Kiadó vezetőjének, hogy hozzájárult a tanulmány önálló közléséhez.

- Schwabl 1999, 352–353. A *bend-* tő etimológiailag összefügg a német *binden* (kötni) és az angol *bond* (kötelék) szavakkal, vö. Schwabl 1998, 80.
- Garland 2001, 118. Van, aki inkább Persephonéhoz kapcsolja, és alvilági aspektusát hangsúlyozza, vö. Ferrari 2007, 99.
- Planeaux 2000, 181.
- Platón megjegyzi, hogy nyár volt, ezért izzadt Thrasymachos, vö. 350d. Az IG II<sup>2</sup> 1361 felirata szerint Thargélion hó 19-én, vagyis május-június havában tartották meg a Bendis-ünnepet. Nem szeretnék kitérni arra a kérdésre, hogy az *Állam* első könyve jóval korábban keletkezett, mint a többi, és fiktív ideje ezért eltér a többi könyvétől, vö. Nails 2002, 324.
- Nails 2002, 324–326. Néhány mai vélemény: Planeaux 2000, 182; Kr. e. 429; Pappas 2003, 11; Kr. e. 422; Nails 2002, 325; Kr. e. 421; Kr. e. 413 vagy 411 (a szerzőket felsorolja Nails 2002, 325–326).
- Nails 2002, 2–3.
- IG I3 310. A Bendisre vonatkozó athéni és salamisi feliratok listájához vö. Pache 2001, 11.

- Garland 2001, 232. A felirat 3. sorában szerepel a „KLE” betűcsoport. Ha ez az archón nevének kezdete, akkor csak a 413/412. év archónja, Kleokritos jöhet szóba a Kr. e. 5. század második felében.
- IG II<sup>2</sup> 1283. Garland, hibásan, Kr. e. 261-re datálja a feliratot (2001, 232).
- Thukydides II. 29; II. 67.
- Nails 2002, 325.
- Nails 2002, 326.
- Planeaux 2003.
- Pappas 2003, 15.
- Thür 1989, 118–120.
- Gehrke 1989, 60.
- Lysias 12, 4.
- Nails 2002, 190.
- Annas 1981, 19.
- 327c. A harmincak áldozataihoz vö. Németh 2006, 139–158.
- Nails 2002, 107.
- Már ha hitelesnek fogadjuk el a *Hetedik levelet* (324c–d).
- Schwabl ezt mindenesetre valószínűnek tartja, vö. Schwabl 1998, 80.
- 330d–e.
- Schwabl 1998, 84.

## Bibliográfia

- Annas, Julia 1981. *An Introduction to Plato's Republic*. Oxford.
- Blitz, Mark 2010. *Plato's Political Philosophy*. Baltimore.
- Buchanan, Scott 1977. *The Portable Plato*. New York<sup>2</sup>.
- Ferrari, G. R. F. (szerk.) 2007. *The Cambridge Companion to Plato's Republic*. Cambridge.
- Garland, Robert 2001. *The Piraeus*. London<sup>2</sup>.
- Gehrke, Hans-Joachim 1989. „Bemerkungen zu Hippodamos von Milet”: Schuller, W. (szerk.), *Demokratie und Architektur. Der hippodamische Städtebau und die Entstehung der Demokratie*. München, 58–63.
- IG = *Inscriptiones Graecae*.
- Nails, Debra 2002. *The People of Plato: A Prosopography of Plato and Other Socratics*. Indianapolis.
- Németh, György 2006. *Kritias und die Dreissig Tyrannen*. Stuttgart.
- Pache, Corinne Ondine 2001. „Barbarian Bond: Thracian Bendis among the Athenians”: Asirvatham, S. R. – Pache, C. O. – Watrous, J. (szerk.), *Between Magic and Religion*. Lanham–Oxford, 3–11.

- Pappas, Nickolas 2003. *Plato and the Republic*. London – New York<sup>2</sup>.
- Planeaux, Christopher 2000. „The Date of Bendis' Entry into Attica”: *The Classical Journal* 96, 165–192.
- Planeaux, Christopher 2003. „Debra Nails, *The People of Plato*”: *Bryn Mawr Classical Review*, 2003. 10. 09.
- Schwabl, Hans 1998. „Platonische Notizen über die Thraker”: *Thracia* 12, 77–88.
- Schwabl, Hans 1999. „Zum Kult des Zeus in Kleinasien (II). Der phrygische Zeus Bennis und Verwandtes”: *Acta Antiqua Hung.* 39, 345–354.
- Thornburg, Thomas 2000. *CliffsNotes on Plato's Republic*. New York.
- Thür, Gerhard 1989. „Wo wohnten die Metöken?”: Schuller, W. (szerk.), *Demokratie und Architektur. Der hippodamische Städtebau und die Entstehung der Demokratie*. München, 117–121.
- White, Nicholas P. 1979. *A Companion to Plato's Republic*. Oxford.